

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ

ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι»
ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

† Heinrich Rickert Τακτ. Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Ernst Hoffman Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Erich Frank Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Marburg. — Guido Calogero Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Φλωρεντίας. — Ραφ. Δήμου, Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Harvard τῶν Ἡν. Πολ. τῆς Ἀμερικής. — Κ. Τριανταφυλλόπουλος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν. — August Faust Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg. — Μιχ. Τσαμαδός. — Χ. Τζωρτζόπουλος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. — Franz Boehm ὕψηγ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Παν. Κανελλόπουλος. — Κωνσταντῖνος Τσάτσος Καθ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. — Ἰωάν. Θεοδορακόπουλος Καθηγ. Πανεπιστημίου Θεσ/νίκης. — Θεμ. Τσάτσος ὕψηγ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ: Κ. Σ. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ

ΨΑΡΩΝ 41

1938

ΕΠΙΤΑΚΤΙΚΟΤΗΣ ΚΑΙ ΑΞΙΑ

ΕΡΕΥΝΑ ΕΠΙ ΤΩΝ ΕΝΕΡΓΗΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΚΛΟΓΗΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΡΟΤΙΜΗΣΕΩΝ

ΥΠΟ

N. I. ΤΟΥΛΑ

Τὰ ἀξιώματα τῆς ἠθικῆς προτιμήσεως.

Εἰς προηγουμένην μας μελέτην ¹⁾ ἀνεζητήσαμεν τὰς ἐννόμους σχέσεις, αἷινες ὑφίστανται μεταξὺ τοῦ ἀξιολογικοῦ ἀντικειμένου καὶ τοῦ ἠθικοῦ ὑποκειμένου, μελετήσαντες ἐκ παραλλήλου τὰ ἐνεργήματα τῆς ἠθικῆς ἐκλογῆς, ἔχοντα τοσαύτην σημασίαν διὰ τὴν ἠθικὴν διαγωγὴν καὶ τὸ ἐν γένει ἦθος. Τὰ ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἐνεργήματα ταῦτα διατυπωθέντα ἀξιώματα καθώριζον ὅτι ἡ ἠθικὴ προτίμησις ὀφείλει νὰ ἐκδηλοῦται ἀφ' ἐνὸς μὲν διὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ θετικοῦ ἔναντι τοῦ ἀρνητικοῦ, ἀφ' εἰτέρου δὲ διὰ τῆς προτιμήσεως τοῦ ἀνωτέρου ἔναντι τοῦ κατωτέρου. Τὸ ἀνώτερον δηλαδή, ὡς τοιοῦτον δ' ἐμφανίζεται καὶ τὸ θετικὸν ἔναντι τοῦ ἀρνητικοῦ, ὀφείλει ν' ἀποτελῇ τὸ ἀντικείμενον τῶν προτιμήσεών μας, ὅπερ ἐν μιᾷ λέξει εἶναι τὸ προτιμητέον.

Ἀντιρρήσεις καὶ ἀπορίαι.

Ἐὰν αἱ ἀξιωματικαὶ αὗται προτάσεις ἐξεφέροντο κατ' ἀπόλυτον τρόπον, ἄνευ περιορισμοῦ τινος, ἡ δὲ προτίμησις μας ὄφειλε νὰ στρέφεται πρὸς ὅλον ἐν ἀνωτέρας ἀξίας, μέχρις ὅτου κατέληγεν αὕτη εἰς τὴν κατάφασιν μιᾶς ἀνωτάτης καὶ ἐσχάτης ἀξίας καὶ ἐὰν λόγῳ τῆς πρὸς τὰ ἄνω τάσεως ταύτης ἀπέκτων ἅπασαι αἱ κατώτεραι ἀξίαι τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀρνητικότητος, ²⁾ ἔπανον δὲ ὡς ἐκ τούτου ν' ἀποτελῶ-

1) Ἀρχεῖον Φιλοσοφίας καὶ Θεωρίας Ἐπιστημῶν, τεῦχος 1, 1937.

2) Περὶ τοῦ φαινομένου τούτου ἴδε ἐνθ. ἀν. σελ. 29.

σιν ἀντικείμενα ἠθικῆς ἐκλογῆς, θὰ ἔμενον ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀνεξήγητος ὁ λόγος τῆς ὑπάρξεως τῶν κατωτέρων ἀξιῶν, αἵτινες ὑπὸ τὰς συνθήκας ταύτας θὰ ἐχρησίμευον τὸ πολὺ μόνον ὡς κλίμαξ ἀνόδου πρὸς τὰς ἀνωτάτας, ἀφ' ἑτέρου θὰ ἐτίθετο δεδικαιολογημένως ἡ ἐρώτησις, ἐὰν χάριν τῆς τοιαύτης μας ἀνυψώσεως ἐπετρέπετο νὰ θεωρήσωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς ἀπηλλαγμένους τῶν κατωτέρων μας καθηκόντων καὶ ὑποχρεώσεων.

Ἡ ἀπάντησις ἐπὶ τῶν ἐρωτημάτων τούτων δὲν εἶναι δυσχερής. Οὐδεμία προσπάθειά μας, οὐδεμία ἀπασχόλησίς μας ὅσονδήποτε ὑψηλὴ καὶ εὐγενής καὶ ἂν τυγχάνη, δύναται νὰ μᾶς ἀπαλλάξῃ τῶν κατωτέρων ὑποχρεώσεών μας, καθόσον ἄλλως θὰ ἀπέβαλλεν ἡ ἠθικὴ τὸν συγκεκριμένον αὐτῆς χαρακτῆρα, παρεκκλίνουσα δὲ τοῦ προορισμοῦ τῆς θ' ἀνελάμβανε τὸν εἰς τὴν ὑρησκείαν, τὰς ὠραίας τέχνας καὶ τὴν φιλοσοφίαν ἐπιφυλασσόμενον ῥόλον. Ὄταν ἀναλογισθῶμεν ὅτι ἔχομεν ὑποχρεώσεις καὶ πρὸς αὐτὰ τὰ κατοικίδια ζῶα μας, πρὸς τὰ διψῶντα ἄνθη τοῦ κήπου μας, πρὸς διαφύλαξιν καὶ διατήρησιν καὶ τόσων ἀψύχων ἀκόμη ἀντικειμένων, εὐχερῶς πειθόμεθα διὰ τῆς πρὸς τὰ ἄνω στροφῆς δὲν ἐκπληροῦνται, οὐδ' ὀλοκληροῦνται ὁ ἠθικὸς ἡμῶν προορισμός. Μήπως δὲν ἀναλίσκωμεν τὸ μέγα μέρος τῆς ἠθικῆς μας ἐνεργείας εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθημερινῶν μας καθηκόντων καὶ δὲν προηγῶνται ταῦτα κατὰ κανόνα τῶν ἀνωτέρων βλέψεών μας καὶ εὐγενεστέρων μας σκοπῶν; Δὲν θὰ ἦτο γελοῖος ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι δὲν σπεύδομεν νὰ βοηθήσωμεν ἕνα πνιγόμενον καὶ ἀδιαφοροῦμεν διὰ τὰς γοερὰς κραυγὰς του, διότι ἔχομεν στρέψει τὴν διάνοιάν μας πρὸς τὸ αἰώνιον καὶ ἀπόλυτον; Μήπως λοιπὸν ἐὰν δὲν ἱκανοποιηθῶσι τὰ αἰτήματα τῶν κατωτέρων ὑποχρεώσεών μας, εἶναι ὅλως ἄσκοπον ν' ἀσχοληθῶμεν μὲ τὰς ἀνωτέρας;

Ἀναμφισβήτητον τυγχάνει ὅτι προϋπόθεσιν τῶν ἀσχολιῶν μας εἰς ἀνώτερα ἔργα ἀποτελεῖ τὸ γεγονός ὅτι κατώτεροι ἀνάγκαι ἔχουσιν ἱκανοποιηθῆ ἢ τοῦλάχιστον ἐξουδετερωθῆ. Πεινῶντες, διψῶντες, τρέμοντες ἐκ τοῦ ψύχους καθισιάμεθα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀνίκανοι πρὸς βίωσιν ἀνωτέρων ἀξιῶν ἢ τὴν ἐπιτέλεσιν τοῦ δεοντολογικοῦ αὐτῶν περιεχομένου. Ὀλίγον ρύζι χρειάζεται καὶ ὁ φακίρης, ἀκρίδας καὶ μέλι ἄγριον καὶ ὁ ἅγιος διὰ νὰ δυνηθῶσι νὰ ὑπηρετήσωσι τοὺς

ἀνωτέρους των σκοπῶν καὶ ν' ἀνταποκριθῶσι πρὸς τὴν ἀποστολὴν αὐτῶν. Ἐξ ἄλλου μόνον εἰς τὸν ἄνθρωπον ἦτο ἐν καθαρῶς πνευματικῶν ὄντων καὶ ἡ ὑπαρξίς του ὡλοκληροῦτο ἐν τῇ νοητικῇ θέα τῶν ἀξιῶν, θὰ ἠθύνετο ν' ἀγνοήσῃ, λόγῳ τοῦ ἀμέσου αὐτοῦ πρὸς τὴν ὑπαρξίν συνδέσμου, τὰς ἐκ τοῦ συνδέσμου τούτου ἀπορρεούσας ὑποχρεώσεις καὶ μόνον τότε δὲν θὰ ὑφίστατο τὸ ἐπίπονον τῆς τοιαύτης νοητικῆς του ἐνεργείας (κεῦλογον ἐπίπονον εἶναι τὸ συνεχὲς τῆς νοήσεως» λέγει ὁ Ἀριστοτέλης εἰς μίαν τῶν θαυμασιωτέρων σελίδων τῆς Μεταφυσικῆς του.) Ἀντιθέτως ὁ ἄνθρωπος, αἰχμάλωτος ὢν ἐν τῇ περιοχῇ τῆς ὑπαρξέως, περιπίπτει μετὰ πᾶσαν αὐτοῦ ἀνάτασιν ὑπὸ τὴν ἐπιρροίαν τοῦ νόμου τῆς βαρύτητος, ἀποκρυνόμενος οὕτω ἐκ τῶν θειοτάτων καὶ τιμιωτάτων. Νοῶν ἔστω καὶ ἐπ' ὀλίγον καὶ κατὰ τὸ μέτρον τῶν δυνάμεών του, τὸ ἀγαθόν, προσπαθεῖ, πλουτιζόμενος ἐκ τῆς τοιαύτης του ἐνοράσεως, νὰ προσαρμόσῃ τὴν ὑπαρξίν του πρὸς ἐκεῖνο. Πλὴν ὅμως καὶ ἡ προσπάθειά του αὕτη δὲν δύναται νὰ διενεργηθῇ ἀνεξαρτήτως τῶν ὄρων, οὓς θέτει ἡ ὑπαρξίς. Ἀναλίσκει λοιπὸν τὸ μέγα μέρος τῶν δυνάμεών του ἐν τῷ ἀγῶνι κατὰ τῆς περιβιλλούσης αὐτὸν ἀρνητικότητος καὶ ταύτην αἰσθάνεται ὅτι διφείλει νὰ ἐξουδετερώσῃ πρὶν ἢ ἐγείρῃ ἐπὶ τῆς οὕτως δημιουργουμένης βάσεως τὸν ναὸν τῆς ἀνωτέρας καὶ πνευματικωτέρας του ζωῆς. Τοιοῦτοτρόπως τὸ ἀνώτερον, ὄχι βεβαίως ὡς τοιοῦτον, ἀλλ' ὡς ἀντικειμενικὸς σκοπός, ἐξαρτᾶται ἐκ κατωτέρων ἀνθρωπίνων ἐπιδιώξεων, μεσολαβουσῶν ὡς ἀναγκαίων μέσων καὶ ἀποτελουσῶν τὴν προϋπόθεσιν SINE QUA NON τῆς πραγματοποιήσεως παντὸς ἀνωτέρου ἔργου.

Δέον καὶ γίνεσθαι.

Αἱ σκέψεις αὗται μᾶς ὠδήγησαν εἰς πορίσματα, τὰ ὅποια φαίνονται ἐκ πρώτης ὄψεως ὅτι διαψεύδουσι τὰ κατόπιν κοπιώδους ἐρεῦνης διατυπωθέντα ἀξιώματα τῆς ἠθικῆς προτιμήσεως, καθόσον, ἐνῶ ἀρχικῶς ἐδέχθημεν ὅτι πρὸς τὸ ἀνώτερον, ὡς τοιοῦτον, δέον νὰ στρέφεται ἡ προτίμησίς μας καὶ συμφώνως πρὸς τοῦτο νὰ διενεργῆται ἡ ἐκλογή μας ἤδη ὑπεχρεώθημεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι τὸ τοιοῦτον εἶναι ὀρθὸν μόνον ὑφ' ὠρισμένους ὄρους καὶ ὅτι ἡ θεραπεία κατωτέρων ἀναγκῶν δέον ὡς, ἐπὶ τὸ πλεῖστον, νὰ προηγῆται ἀνωτέρων βλέψεων

καὶ σκοπῶν. Τὰ πορίσματα ταῦτα ἔρχονται εἰς ἀντίφρασιν πρὸς τὸ δεοντολογικὸν περιεχόμενον τῶν ἀξιωματίων τῆς ἠθικῆς προτιμήσεως καὶ δεδικαιολογημένως διερωτώμεθα πῶς συμβιβάζονται πρὸς ταῦτα,

Αἱ σκέψεις αὗται συμπληρώνουσιν ἢ ἴσως καθιστῶσιν ἀναγκαίαν τὴν συμπλήρωσιν, ἀλλὰ δὲν ἀνατρέπουσι τὸ κῦρος τῶν ἀξιωματίων τῆς ἠθικῆς προτιμήσεως. Αἱ ἀντιφάσεις αὗται ὀφείλονται εἰς τὸ ὅτι, ἐξετάσαντες ἐν τῇ προμνημονευθείσῃ μελέτῃ μας ἀπὸ καθαρῶς τυπικῆς πλευρᾶς τὰς οὐσιώδεις σχέσεις μεταξὺ ἠθικοῦ συνειδότος καὶ ἀξιολογικῶν δεδομένων, ἐποιήσαμεν κατὰ τὸ δυνατόν ἀφαίρεσιν ἀπὸ τῶν πραγματικῶν συνθηκῶν, ἐν τῷ πλαισίῳ τῶν ὁποίων διενεργοῦνται. Τοιοῦτοτρόπως ὅμως ἔμειναν ἐκτὸς παντὸς ὑπολογισμοῦ σπουδαιότατοι ἄλλοι παράγοντες, οἱ ὅποιοι καθιστῶσι τὰς ἀφηρημένας καὶ ἀπλῶς ὡς δυνατὰς μελετηθείσας ταύτας σχέσεις πραγματικὰς καὶ συγκεκριμένας. Τοὺς παράγοντας τούτους, παρὰ τὴν μεθολογικὴν ἀφαίρεσιν, δὲν ἠδυνήθημεν ἐξ ὀλοκλήρου νὰ παρίδωμεν. Ὑπεχρεώθημεν διὰ τοῦτο νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὸ καθοριστικὸν αἷτιον, τὸ διέπον τὰς προτιμήσεις μας, δὲν δύναται ν' ἀναζητηθῇ εἰς τὸ ἀπλοῦν γεγονὸς ὅτι μία ἀξία εἶναι ἀνωτέρα μιᾶς οἴασδῆποτε ἄλλης, συνάμα δὲ ἐτονίσσαμεν ἰδιαιτέρως, χωρὶς νὰ δώσωμεν τὰς δεούσας ἐξηγήσεις, ἐπιφυλαχθέντες νὰ παράσχωμεν ταύτας διὰ τῆς παρούσης μελέτης, ὅτι οὐχὶ πρὸς οἴανδῆποτε ἀνωτέραν ἀξίαν, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐκάστοτε ὑπὸ τῶν κατ' ἰδίαν συνθηκῶν ἐπιβαλλομένην ἀξίαν δέον νὰ στρέφεται ἡ προτίμησις μας, τῆς ἀξίας ταύτης ἐνεχούσης ἐν τῇ συγκεκριμένῃ περιπτώσει θέσιν ἀνωτάτης ἀξίας. Εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ πνιγομένου, τὴν ὁποίαν ἀνεφέρομεν ὡς πρόχειρον παράδειγμα, οὐδεμία ἀμφιβουλία χωρεῖ ἐπὶ τοῦ πρακτέου. Ἐν ὀλίγοις τὸ πρακτέον, τὸ προτιμητέον καθορίζονται ὡς τοιαῦτα ὑπὸ τῶν ἐκάστοτε ἰσχυουσῶν συνθηκῶν, ἐν σχέσει πρὸς τὰς ὁποίας τὸ ἀνώτερον δὲν ἔχει γενικὴν καὶ ἀφηρημένην, ἀλλ' εἰδικὴν καὶ συγκεκριμένην σημασίαν. «Ἀνώτερον» σημαίνει ἀνώτερον ἄλλου τινός, σημαίνει σύγκρισιν, συσχέτισιν. Διὰ τῆς ἀναφορᾶς ταύτης τῆς προτιμήσεως πρὸς τὴν συγκεκριμένην περίπτωσιν εἰσάγομεν ἐν ἑκ τῶν ὑστέρων τὰς προτιμήσεις μας προσδιορίζον αἷτιον. Τὸ αἷτιον τοῦτο, τὸ εἰδικεῦον τὸ πρὸς τὰ ἄνω ὄριον τῶν προτιμήσεών μας, τὸ ἐπέχον τὴν ὁδηγίαν

ἐν τῇ συγκεκριμένη ταύτῃ δὲ περιπτώσει ὅτι ἀκριβῶς, ἡ ἀξία α καὶ οὐχὶ ἡ β, ἔστω καὶ ἂν ἡ β τυγχάνῃ ἀνωτέρα τῆς α, εἶναι ἐκείνη, ἡ ὁποία δέον νὰ προτιμηθῇ, τὸ προσδιορίζον χρονικῶς, τοπικῶς, ἀναφορικῶς τὸ Δέον, τὸ ἀτομικοποιῶν τὰς ὑποχρεώσεις καὶ ἐπιβάλλον τὸ ἐκάστοτε πρακτέον, τὸ αἷτιον τοῦτο δὲν εἶναι πλέον καθαρῶς ἀξιολογικόν. Ὁ προσδιορισμός, ἡ ἀναφορὰ, ἡ εἰδίκευσις τῆς ἀξίας ἐκφράζει τὴν σχέσιν τοῦ ἀξιολογικοῦ α priori πρὸς τὸ ἠθικὸν a posteriori. Αἱ ἀξίαι δηλαδὴ ὑφίστανται αὐταὶ καθ' ἑαυτάς, ἀνεξάρτητοι τῆς πραγματικότητος καὶ τοῦ γεγονότος τῆς πραγματοποιήσεώς των· τὰ δεοντολογικὰ ὅμως αἰτήματα εὐρίσκουσι τὴν γένεσίν των ἐν τῷ κόσμῳ τῆς ὑπάρξεως καὶ ἰσχύουσι ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτόν. Πρόβλημα γνωσιολογικῆς ἐμβαθύνσεως ἀποβαίνει ὁ καθορισμὸς τοῦ ἐμπειρικοῦ στοιχείου τοῦ ἐνεργοῦντος ὡς agent provocateur τῆς ἐμφανίσεως τῆς ἀξιολογικότητος εἰς τὰς καθ' ἑκαστον αὐτῆς εἰδικὰς ἐμπειρικὰς μορφάς. Μὲ τὴν ἀξιολογικὴν δηλαδὴ ἀκτινοβολίαν συμβαίνει ὅ,τι μὲ πᾶσαν ἄλλην ἀκτινοβολίαν : πρέπει νὰ προσπέσῃ ἐπὶ τῆς καταλλήλου ὕλης, ἵνα γίνῃ ἐμφανὴς ἡ ἐνέργειά της. Ὅπως ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῆς ἡλιακῆς π. χ. ἀκτινοβολίας πραγματοποιοῦνται ὠρισμένοι χημικαὶ συνθέσεις, οὕτω καὶ ἡ ἀξιολογικὴ διαμόρφωσις τοῦ ὕλικου κόσμου διενεργεῖται μόνον κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἐπιδεκτικότητός του, ὅπως ὑποστῇ τὴν ἐπενέργειαν ταύτην. Ἐξαιρέσει κατηγοριῶν τινῶν ἀξιῶν, ἔχουσῶν ἄμεσον ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ ὕλικου κόσμου, αἱ λοιπαὶ ἀξίαι ἔχουσιν ἀνάγκην μετατροπῆς τινός, ἵνα εἰσέλθωσιν εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ὑπάρξεως. Ὁ μετατροπεὺς οὗτος εἶναι ἡ ἀνθρωπίνη βούλησις. Τὸ ἠθικὸν πρόσωπον, κατέχον ἐνδιάμεσον θέσιν, ὑφίσταται τὰς ἐπιρροὰς τόσον τῆς σφαίρας τῆς ὑπάρξεως ὅσον καὶ τῆς ἀξιολογικότητος. Τοιοῦτοτρόπως καθίσταται ἀφ' ἑνὸς μὲν ὁ τόπος τῆς συναντήσεως τῶν πραγματικῶν καὶ ἀξιολογικῶν δεδομένων, τῆς ἀντιθέσεώς των καὶ τοῦ συγκερασμοῦ των, ἀφ' ἑτέρου δὲ χάριν τῆς μεσολαβήσεώς του ταύτης, ἡ ἀρχὴ τῆς ἠθικῆς πραγματικότητος, τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος, τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς καλλιέργειας. Εἰς τὴν διὰ τῆς μεσολαβήσεως τοῦ συνειδότος ἐνεργὸν ἐμφάνισιν τῆς ἀξιολογικότητος ὀφείλεται οὐ μόνον ἡ πληθὺς τῶν καθ' ἑκαστον ἀξιολογικῶν βιώσεων, ἀλλ' ἴσως καὶ αὕτη αὕτη ἡ πληθὺς τῶν καθ' ἑκαστον ἀξιολογικῶν

μορφῶν, προκυπτουσῶν ἐκ τῆς διαφόρου διαθλάσεως μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἀξιολογικῆς ἀκτινοβολίας διὰ μέσου τῆς ἐκάστοτε διαφόρου ἔξωθεν προσδιοριζομένης ὕλης τῶν καθ' ἕκαστον βιώσεων. Ὁ κατακερματισμὸς οὗτος τῆς ἀξιολογικότητος ἐπαυξάνεται λόγῳ τοῦ ὅτι αὕτη διαθλάται οὐ μόνον ἐν τῇ ἀξιολογικῇ ὕλῃ τῶν βιώσεων τῆς ἰδίας ἡμῶν ψυχῆς, ἀλλ' ἀντιμετωπίζομεν ταύτην καὶ διὰ τῶν βιώσεων ἄλλων ὁμοίων πρὸς ἡμᾶς ὑπάρξεων.³⁾ Πλὴν τοῦ κατακερματισμοῦ τούτου ὑφίσταται τὸ ἀπειρον καὶ αἰώνιον αὐτῆς κῦρος μείωσιν καὶ περιορισμὸν καὶ διὰ τὸν ἀκόλουθον ἀκόμη λόγον : αἱ ἀξιολογικαὶ βιώσεις ἐκτυλίσσονται ἐντὸς τῶν προδιαγεγραμμένων ὄρων τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου συμφώνως πρὸς τὰ ἐν τοῖς πλαισίοις τούτοις ἰσχύοντα καθοριστικὰ αἴτια, αἵτινα, ἐπιδρῶντα ἐπὶ τῆς ψυχῆς τῶν καθ' ἕκαστον ἀτόμων, προσδιορίζουσι τὸ HIC ET NUNC τῶν βιώσεων τούτων.

Αὗται λοιπὸν δὲν στρέφονται κατὰ κανόνα ἀμέσως* πρὸς τὴν ἀξιολογικότητα ἐν τῇ πληρότητι αὐτῆς, ἰσχύουσιν ἐπέκεινα χώρου καὶ χρόνου, ἀλλὰ διεγείρονται καὶ ἀφυπνίζονται ὑπὸ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τυχαίων ἐξωτερικῶν παραγόντων. Ὑπὸ τὴν μορφήν ταύτην τοῦ κατακερματισμοῦ καὶ τοῦ χωροχρονικοῦ προσδιορισμοῦ ἀντιμετωπίζομεν τὴν ἀξιολογικότητα οὐχὶ πλέον καθ' ἑαυτήν, ἀλλ' ἀναφορικῶς πρὸς τὴν προσελκύουσαν αὐτὴν ἐμπειρικὴν ὕλην, ἣτις, ὑπάρχουσα ἐν ὁρισμένῳ χώρῳ καὶ χρόνῳ, περιορίζει τὸ εἰς «ἰσχὺν» ὑποβιβαζόμενον «κῦρος»

3) Τοιοῦτοτρόπως αἱ σχέσεις τῆς ψυχῆς μου πρὸς τὰς ἀξίας παύουσι ν' ἀποτελῶσιν οὕτως εἰπεῖν μίαν καθαρῶς ἀτομικὴν ὑπόθεσιν καὶ εὐρύνονται εἰς σχέσεις ψυχῶν, εἰς σχέσεις ἀνθρωπίνων, αἵτινες καὶ ἐν τῇ κοινῶς παραδεδεγμένῃ σημασίᾳ τῆς λέξεως χαρακτηρίζονται ὡς ἠ θ ι κ α ἰ.—

Ἡ ἀξιολογικότης ὑπὸ τὴν ἔμμεσον ταύτην μορφήν δὲν χάνει, ὅπως θὰ ἠδύνατο νὰ πιστευθῇ, κατ' ἀνάγκην μέρος τοῦ κύρους καὶ τῆς ἀπολυτότητός της. Συνηθέστατα μάλιστα ἀποκαλύπτεται εἰς ἡμᾶς αὕτη μόνον διὰ τῶν ξένων βιώσεων καὶ χάριν ἀκριβῶς τῆς πρὸς ταύτας ἐπικοινωνίας καὶ ἐπαφῆς ἡμῶν. Τί εἶναι πράγματι ὅλα τὰ ἔργα τέχνης, ὅλαι αἱ μεγάλαι πνευματικαὶ δημιουργίαι ἐφ' οἴουδήποτε πεδίου, εἰμὴ ξένα βιώσεις διὰ τῶν ὁποίων γενομένα κοινωνοὶ ἀξίων ἀπροσίτων ἴσως ἄλλως εἰς ἡμᾶς;

Τί ἄλλο εἶναι ἡ παιδείσις, εἰμὴ μία τοιαύτη εἰσαγωγή διὰ μέσου ξένων βιώσεων εἰς τὰς πνευματικὰς κτήσεις τῆς ἀνθρωπότητος; Τί εἶναι ἐν τέλει ὁ σεβασμὸς, ἡ ἐκτίμησις, ὁ θαυμασμὸς τῆς ξένης προσωπικότητος εἰμὴ ὅτι διὰ ταύτης κατορθώνομεν νὰ ζήσωμεν ἐκεῖνο, τοῦ ὁποίου ἡ ἰδία μας ψυχὴ θὰ ἦτο ἀνίκανος ἄλλως νὰ μεθέξῃ;

τῆς ἀξίας εἰς τὰ σχετικὰ χωροχρονικὰ σημεῖα τοῦ ἐδῶ, τοῦ τώρα, τοῦ ἐκεῖ, τοῦ ἔπειτα. Οὕτως εἰσέρχεται τὸ ἰδανικὸν περιεχόμενον τοῦ δέοντος εἰς πραγματικὰς ἐμπειρικὰς σχέσεις καὶ καθίσταται δι' αὐτῶν ἀπὸ γενικὸν καὶ ἀφηρημένον, εἰδικὸν καὶ συγκεκριμένον.

Ἡ ἀρνητικότητα.

Διὰ τῆς εἰσόδου ταύτης τῶν ἀξιῶν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ὑπάρξεως πρόσλαμβάνουσιν αὐταὶ ἕν τινι μέτρῳ τὸν χαρακτήρα τῆς ἐν τῇ περιοχῇ ταύτῃ κυριαρχούσης ἀναγκαιότητος καὶ σχετικότητος. Διὰ τῆς ἀναφορᾶς τῶν πρὸς ὠρισμένην ἀξιολογικὴν ὕλην περιορίζεται τὸ κῦρος τῶν δι' ὠρισμένα σημεῖα τοῦ χρόνου καὶ τοῦ χώρου καὶ μάλιστα ὄχι πέραν τῆς ἐκάστοτε προσδιοριζούσης καὶ εἰδικευούσης αὐτὰς ὕλης, ὑφ' ἧς καθορίζεται εἰδικώτερον τὸ ἐκάστοτε περιεχόμενον τοῦ δέοντος.

Δὲν εἶναι ὁλόκληρος ὁ κόσμος τῶν ἀξιῶν, ὁ ὁποῖος ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἀξιοῖ τὴν εἰς τὸ εἶναι μετατροπὴν τοῦ ἰδανικοῦ αὐτοῦ περιεχομένου, ἀλλ' εἶναι πάντοτε ὠρισμένα ἀξία, αἵτινες προβάλλουσιν ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ ἀξιολογικοῦ συνειδότος καὶ καταλαμβάνουσι τὴν ἐστίαν αὐτοῦ, ἵνα, ἀφοῦ ἀρξῶσιν ἐπὶ τινὰ χρόνον τοῦ ῥυθμοῦ τῶν βιώσεων, ὑποχωρήσωσι πάλιν εἰς τὸ βάθος τοῦ ἀξιολογικοῦ ὄριζοντος, παραχωροῦσαι τὴν θέσιν τῶν εἰς ἄλλας ἀξιολογικὰς μορφάς. Αἱ οὕτω διαδοχικῶς ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ συνειδότος ἐμφανιζόμεναι ἀξία δὲν συνοδεύονται κατ' ἀνάγκην ὑπὸ βιώσεων δεοντολογικῶν. Δυνόμεθα νὰ ὦμεν ἐστραμμένοι πρὸς ἀξίας, νὰ ζῶμεν ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῆς ἀκτινοβολίας αὐτῶν, νὰ βιῶμεν τὸ περιεχόμενόν των, χωρὶς τὸ τοιοῦτον νὰ ἐπιτρέπη τὸν χαρακτηρισμὸν τῶν βιώσεων τούτων ὡς ἠθικῶν ἢ δεοντολογικῶν. Ἐπειδὴ δὲ πᾶσαι αἱ ἀξία—ἀκόμη καὶ ἐκεῖναι τοῦ ὠραίου, αἵτινες κατὰ κανόνα δὲν συνδέονται πρὸς δεοντολογικὰς βιώσεις—δύνανται νὰ προσλάβωσιν ἢ μὴ δεοντολογικὴν μορφήν, γεννᾶται πλέον τὸ ἐρώτημα, πότε καὶ ὑπὸ ποίας συνθήκας καθίσταται μία ἀξία «ἠθικὴ» καὶ συνδέεται τὸ περιεχόμενον αὐτῆς πρὸς τὴν μορφήν τοῦ δέοντος.

Δέον σημαίνει «δέον γενέσθαι», τὴν εἰς τὸ εἶναι μετατροπὴν μιᾶς ἰδανικῆς ὀφειλῆς, ἣτις ὅμως δὲν θὰ ἦτο ἀπαιτητὴ, ἐὰν ἦτο ἤδη πραγ-

ματοποιημένη. Δέον σημαίνει ὅμως καὶ «δέον μὴ γενέσθαι». Ἐὰν ὑπὸ τὴν πρώτην μορφήν ἐμφανίζεται ὡς ἐπιταγή, ἐν τῇ δευτέρᾳ ἔχει χαρακτηριστὴρα ἀπαγορεύσεως. Εἰς ἀμφοτέρας ὅμως τὰς μορφὰς ταύτας περιέχεται ἐν ἀρνητικὸν στοιχεῖον, συναντώμενον εἴτε ἐν τῇ περιοχῇ τῆς ὑπάρξεως εἴτε ἐν ἐκείνῃ τῆς βουλήσεως. Διὰ τῆς παρουσίας τοῦ στοιχείου τούτου, τῆς ἀρνητικότητος δηλονότι, καθορίζεται σαφῶς πλέον πρὸς ποίαν ἀξίαν ὀφείλομεν ἐκείαυτε νὰ στρεφώμεθα, ἢ ποῖον ἀντικείμενον τῆς βουλήσεώς μας ὀφείλομεν νὰ ἀποφεύγωμεν, ἐξηγεῖται δὲ διατὶ ἐν δεδομένῃ στιγμῇ ὀφείλομεν νὰ ἐκλέγωμεν τὴν ἀξίαν α ἔναντι τῆς β, ἔστω καὶ ἂν ἡ β ἱεραρχικῶς ἐξεταζομένη εἶναι ἀνωτέρα τῆς α. Ἡ ἀρνητικότης τοῦτέστιν προσβάλλουσα τὴν ἀξίαν α καθιστᾷ ἐπίκαιρον, ἐπιτακτικὴν καὶ ἄμεσον τὴν ὑπὲρ τῆς ἀξίας ταύτης μεσολάβησίν μας. Τὸ ἠθικὸν συνειδὸς δὲν εἶναι πλέον ἀπολύτως ἐλεύθερον νὰ ἐκλέξη μεταξὺ τῶν ἀξιολογικῶν δεδομένων καθόλου, τοῦναντίον στρέφεται πρὸς ἐκείνην τὴν ἀξίαν, ἢ ὁποία ἐν δεδομένῃ στιγμῇ διατρέχει ὀρισμένον κίνδυνον. Ὅ,τι ἐπιτάσσει ἡ στιγμή αὕτη—ἡ σπουδαιότης τῆς τῆς ὁποίας ἐτονίσθη ὑπὸ πλείστων φιλοσόφων—τοῦτο εἶναι τὸ προτιμητέον, ὅπερ τότε ἀποτελεῖ ἐὰν ὄχι τὴν ὑψίστην ἀξίαν καθόλου, πάντως ὅμως τὴν ὑψίστην τοῦ χωροχρονικοῦ τούτου δὲ σημείου.

Ἡ ἀπλῆ ἐν τούτοις παρουσία τῆς ἀρνητικότητος δὲν εἶναι ἀρχετὴ πρὸς ἀφύπνισιν τοῦ συναισθήματος τῆς ὑποχρεώσεως. Αὕτη τοῦναντίον προϋποθέτει πάντοτε μίαν τάσιν ὑφισταμένην ἐν τῷ ἀξιολογικῷ συνειδότητι μεταξὺ τῆς βιώσεως τῆς θετικότητος καὶ τῆς ἀρνητικότητος. Εἶναι δηλαδὴ πάντοτε ἡ ἐπίγνωσις τοῦ «καλυτέρου», ἥτις μόνη δύναται ν' ἀποτελέσῃ τὸ ἠθικὸν *a priori* καὶ τὴν παρόρμησιν πρὸς δράσιν. Ἄνευ τῆς ἐπιγνώσεως ταύτης οὐδὲ τὸ ἀξιολογικῶς ἀρνητικὸν θὰ ἦτο ὡς τοιοῦτον αἰσθητόν. Τούτου μάλιστα ἡ βίωσις καθίσταται τόσον ἐντονωτέρα, ὅσον ἡ ἐπίγνωσις τοῦ καλυτέρου εἶναι πληρესτέρα. Ἄλλ' ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἡ ἔννοια τοῦ καλυτέρου εἶναι συγκριτικὴ, προϋποθέτουσα τὴν τοῦ ὀλιγώτερου καλοῦ, τοῦ χειροτέρου ἢ τοῦ κακοῦ, διὰ τοῦτο τὸ Δέον περιλαμβάνει τόσον ἐν θετικόν, ὅσον καὶ ἐν ἀρνητικὸν στοιχεῖον. Τοιοῦτοτρόπως ἐμφανίζεται τοῦτο ὡς μία διαφορὰ δυναμικοῦ, ὑφισταμένη μεταξὺ θετικότητος καὶ ἀρνητικότητος, τείνουσα ὅμως οὐχὶ ὡς ἐν τῇ φύσει εἰς τὴν ἰσορρόπησιν τῶν δυνάμεων,

ἀλλ' εἰς τὴν ἄρσιν τῆς ἀρνητικότητος καὶ τὴν ἀντικατάστασιν τῆς διὰ τῆς θετικότητος.

Εἶναι φανερόν ὅτι ὅσον μεγαλυτέρα εἶναι ἡ τάσις αὕτη μεταξὺ ἰδανικῆς ὀφειλῆς καὶ τῆς ἀρνητικότητος, τόσον ζωηροτέρα καθίσταται ἡ δεοντολογικὴ βίωσις. Ἡ μορφή ὅμως τῆς ἀρνητικότητος, ἣτις πρὸ παντὸς ἔχει σημασίαν διὰ τὴν βίωσιν τοῦ δέοντος εἶναι ἐκείνη τῆς στέρσεως ἢ τῆς προσβολῆς μιᾶς ἀντικειμενοποιημένης ἀξίας. Διότι βεβαίως ἡ ἀπλῆ ἀπουσία μιᾶς ἀξίας δὲν εἶναι συνήθως ἱκανὴ νὰ διεγείρῃ δεοντολογικὰς βιώσεις ἢ νὰ γίνῃ αἰσθητὴ ὡς ἄρνησις. Οὕτω ἡ ἀγνοία π. χ. δὲν εἶναι ἐπαρκὴς καρόρμησις πρὸς γνῶσιν, τοῦλάχιστον ὄχι διὰ τοὺς περισσοτέρους τῶν ἀνθρώπων. Ἴσως λοιπὸν θὰ ἔπρεπε νὰ διακριθῇ ἡ ἀρνητικότης ὑπὸ τὴν ἐνεργὸν αὐτῆς μορφήν, ἀπὸ τῆς μορφῆς ἐκείνης τοῦ «μὴ εἶναι», ὅφ' ἣν νοεῖται ἡ «ἀπουσία». Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ἡ ἀρνητικότης ἔχει σημασίαν κυρίως ὡς τίθεται αὕτη ἐν τῇ ἀριστοτελικῇ ἀντιθέσει «στέρησις - ἔξις», διότι μόνον ὑπὸ τὴν μορφήν ταύτην ἰσοδυναμεῖ τὸ μὴ εἶναι μιᾶς ἀξίας πρὸς τὸ εἶναι μιᾶς ἀπαξίας. Ὑπὸ τὴν σπουδαιότεραν ταύτην μορφήν τῆς ἀρνητικότητος κινδυνεύουσιν, ὡς εἰκόσ, ἐκεῖναι αἱ ἀξίαι περισσότερον, τῶν ὁποίων ὁ συνυφασμὸς πρὸς τὴν ὑπαρξιν εἶναι οἰκειότερος. Τοῦτο ἰσχύει περὶ πασῶν τῶν ἀξιῶν ἀκόμη καὶ τῶν ἀνωτέρων, ἐφ' ὅσον, λαμβάνουσαι ὑλικὴν ὑπόστασιν, εἰσέλθωσιν εἰς τὴν δίνην τῆς ὑπάρξεως, ἀλλ' ἰδίως ἰσχύει τοῦτο περὶ τῶν κατωτέρων ἀξιῶν, αἵτινες, λόγῳ τῆς χωροχρονικῆς τῶν ἐξαρτήσεως, τοῦ ἀμεσωτάτου πρὸς τὴν ὑπαρξιν συνδέσμου τῶν, τοῦ πρὸς τὸ ἐδῶ καὶ τώρα σχετιζομένου κύρους τῶν, εὐρίσκονται συνεχῶς ἐκτεθειμέναι εἰς τὰς φθοροποιοὺς δυνάμεις, τόσον τὰς φυσικὰς, ὅσον καὶ τὰς ἀνθρωπίνας. Ὅσον ὅθεν στοιχειωδεστέρα εἶναι ἡ ὑπὸ τῆς ἀρνητικότητος προσβαλλομένη ἀξία, ὅσον δηλαδὴ περισσότερον εὐρίσκεται αὕτη διὰ τῆς μεθέξεώς της εἰς τὴν ὑπαρξιν ἐκτεθειμένη εἰς τὴν ἀρνητικότητα, τόσον καὶ τὸ χάσμα μεταξὺ θετικότητος καὶ ἀρνητικότητος ἀνοίγεται βαθύτερον καὶ τόσον ζωηροτέρα καὶ ἐπιτακτικωτέρα καθίσταται ἡ βίωσις τοῦ Δέοντος, πρὸς γεφύρωσιν τοῦ χάσματος τούτου.

Ἀντιθέτως: ὅσων ἀξιῶν ὁ σύνδεσμος πρὸς τὴν ὑπαρξιν εἶναι χαλαρώτερος καὶ τὸ κύρος τῶν ἀπὸ τῶν τυχαίων συνθηκῶν τοῦ «τῶρο»

καὶ τοῦ «ἐδῶ» εἶναι μᾶλλον ἀνεξάρτητον, ὃ κίνδυνος τῆς προσβολῆς τῶν ὑπὸ τῆς ἀρνητικότητος ἀπομακρύνεται ὅλον ἐν περισσότερον. Ἡ μόνη μορφή τῆς ἀρνητικότητος, ὑπὸ τὴν ὁποίαν κινδυνεύουσιν αἱ ἀγνότεροι καὶ ὑλικῶς ἥτιον ἐπιβεβαρημένοι ἀξίαι αὐταί, εἶναι ἡ τῆς δουλείας καὶ τῆς πάσης φύσεως ἀνελευθερίας. Ὑπὸ τὰς συνθήκας ταύτας ἡ σκιά τῆς ἀρνητικότητος εἶναι τοσοῦτον βαθεῖα, ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ ἐπιτακτικότης τῶν κατωτέρων ἀναγκῶν νὰ λησμονῆται καὶ αὐτὴ ἡ ζωὴ νὰ χάνη τὸ νόημά της.

Τὰ ἠθικὰ ἀξιώματα τῆς ἠθικῆς προτιμήσεως εἰς τὰ πλαίσια τῆς ἐπιτακτικότητος καὶ τοῦ ἠθους.

Κατόπιν τῶν ἐκτεθέντων δυνάμεθα νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ βασικόν μας πρόβλημα καὶ νὰ ἐξετάσωμεν κατὰ πόσον τὸ περιεχόμενον τῶν ἀξιωμάτων τῆς ἠθικῆς προτιμήσεως παραμένει ἐν ἰσχύϊ εἰς τὰς περιπτώσεις, καθ' ἃς τὸ ἐπιτακτικώτερον ὑπερισχύει τοῦ ἀνωτέρου. Ἐν πρώτοις πρέπει νὰ παρατηρηθῇ ὅτι ἡ ὑπεροχή, τὴν ὁποίαν ἐμφανίζει τὸ ἀνώτερον πρὸ τοῦ κατωτέρου, ἐκδηλοῦται καὶ εἰς τὰ πλαίσια τῆς «ἐπιτακτικότητος» διὰ τῆς ὑπεροχῆς καὶ τῆς εἰς ταύτην ὀφειλομένης προτιμήσεως τοῦ θετικοῦ πρὸ τοῦ ἀρνητικοῦ. Πλὴν ὅμως ἐπειδὴ ἐνταῦθα δὲν πρόκειται περὶ τῆς τοιαύτης ὑπεροχῆς τοῦ θετικοῦ πρὸ τοῦ ἀρνητικοῦ, ἀλλὰ περὶ τῆς κατισχύσεως τῆς ἐπιτακτικότητος ἔναντι τῆς ἀνωτερότητος, κατισχύσεως δηλαδὴ ἐν αὐτῷ τούτῳ πεδίῳ τῶν θετικῶν μὲν, ἀλλὰ κατωτέρων ἀξιῶν, ἔναντι τῶν σχετικῶς ἀνωτέρων, εἶναι ἐξεταστέον πλεόν, εἰάν διὰ τῆς κατισχύσεως ταύτης ἀναιρῆται ἡ πραγματικὴ ὑπεροχή, τὴν ὁποίαν ὅπωςδήποτε δεόν ἀξιωματικῶς νὰ παρουσιάζη τὸ ἀνώτερον ἔναντι τοῦ κατωτέρου. Εἶναι φανερόν ὅτι ἐνταῦθα ἔρχονται εἰς πραγματικὸν ἀνταγωνισμόν: τὸ ποιοτικὸν πρὸς τὸ ποσοτικὸν στοιχεῖον τῶν προτιμήσεών μας, ἡ ἱεραρχία πρὸς τὴν ἐπιτακτικότητα, ἡ ἀνωτερότης πρὸς τὴν ἀναγκαιότητα. Ὁ ἀνταγωνισμὸς οὗτος εἶναι δυνατός, ὅμι διότι τὸ κῆρος τῶν ἀξιωμάτων τῆς ἱεραρχικῆς διαβαθμίσεως ὑφίσταται μείωσιν εἰς τὰς περιπτώσεις τῆς ἐπιτακτικότητος, ἀλλὰ διότι τὸ ἠθικὸν συνειδός, καθοδηγούμενον ὑπὸ τῆς ἰδέας τῆς σκοπιμότητος, ἀντιλαμβάνεται

ὅτι τὸ μὲν ἀνώτερον, ἀλλὰ μὴ ἐπιτακτικῶς δεδομένον, ἐπιδέχεται ἀναβολῆς τινος, ἐνῶ τὸ κατώτερον, ἐφ' ὅσον τοῦτο ἐμφανίζεται ὡς ἐπιτακτικόν, καθιστᾷ τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ ἐπέμβασιν ἡμῶν ἀναγκαίαν. Τὰ προβλήματα ταῦτα συνδέονται, ὡς εἵπομεν, ἀμέσως πρὸς τὴν σημασίαν καὶ τὴν ἀξίαν, τὴν ὁποίαν ἐνέχει διὰ τὸν ἀνθρώπινον βίον ἐκάστη διαρρέουσα τοῦ χρόνου στιγμή. Ὁ συντελεστής τοῦ χρόνου παίζει οὕτω τὸν μέγιστον ρόλον ἐν τῇ λήψει ἠθικῶν ἀποφάσεων. Ὑπάρχουσιν ἠθικὰ προβλήματα χρήζοντα ἀμέσου ἐπιλύσεως, καθὼς ἄλλα δυνάμενα νὰ ρυθμισθῶσιν εἰς εὐθετώτερόν τινα χρόνον. Ἐν τῷ πλαισίῳ τοῦ χρόνου λαμβάνουσι τὰ αὐτὰ ἠθικὰ προβλήματα μορφήν διὲ μὲν ἀνεπτυγμένην, διὲ δὲ συνεπτυγμένην, εἰς τρόπον ὥστε, ἀναλόγως τοῦ ἐὰν ἐμφανίζονται ὡς κρίσιμα ἢ μὴ, ἐπιδέχονται, ἐὰν ὄχι διάφορον λύσιν, πάντως ὁμως διάφορον χρόνον τῆς ἐπιλύσεώς των. Ἀλλὰ καὶ ἄλλοι λόγοι, σκοπιμότητος πάντοτε, μᾶς ἀναγκάζουσι νὰ προτάσσωμεν χρονικῶς τὸ κατώτερον τοῦ ἀνωτέρου. Ἡ ἐξάρτησις, ὄχι βεβαίως τῶν ἀξιῶν, ἀλλὰ τῆς ἐπιδιώξεώς των καὶ τῶν συναφῶς λαμβανομένων ἀποφάσεών μας ἀπὸ τῆς πραγματοποιήσεως κατωτέρων ἀξιῶν, τῶν τελευταίων χρησιμευουσῶν ὡς βᾶθρον τῶν ἀνωτέρων, μᾶς ἐπιβάλλει νὰ ἐπιδιώκωμεν τὸ κατώτερον χρονικῶς πρότερον τοῦ ἀνωτέρου. Εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας παίζει τὸ κατώτερον τὸν ρόλον τοῦ πρὸς τὸν σκοπὸν ἄγοντος μέσου. Τὰ μέσα ὁμως προηγούνται χρονικῶς πάντοτε τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ σκοποῦ. Εἰς ἀπάσας λοιπὸν τὰς περιπτώσεις ταύτας τὸ χρονικῶς πρότερον δὲν συμπίπτει πρὸς τὸ ἀξιολογικῶς πρότερον. Ἡ κατίσχυσις τῆς ἐπιτακτικότητος εἶναι καθαρῶς χρονική, οὐδαμῶς αἴρουσα τὴν πραγματικὴν ὑπεροχήν, τὴν ὁποίαν ἐμφανίζει τὸ ἀνώτερον ἐναντι τοῦ κατωτέρου. Τὸ τοιοῦτον γίνεται καταφανές, ὅταν τυχὸν ὑπὸ τὴν σύγχρονον ἀπειλήν τῆς ἀρνητικότητος κινδυνεύωσι τόσον αἱ ἀνώτεραι, ὅσον καὶ αἱ κατώτεραι ἀξίαι, ὅποτε αἱ ἀξιώσεις τῶν τελευταίων, ὅσονδήποτε ἔντονοι καὶ ἂν ἀποβαίνωσιν, ἐπισκιάζονται πλήρως ὑπὸ τῶν εὐγενεστέρων αἰτημάτων τῶν ἀνωτέρων ἀξιῶν. Τὸ αὐτὸ φαινόμενον ἐπαναλαμβάνεται, ὅταν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν προηγούμενην περίπτωσιν, ἡ ἀρνητικότης παύσῃ νὰ καθορίζῃ τὸ ἀντικείμενον τῶν ἠθικῶν προτιμήσεών μας καὶ ἐλεύθεροι πλέον ἀπὸ παντός

προσδιορισμοῦ, ἔχομεν τὴν εὐχέρειαν νὰ ἐκλέξωμεν μεταξὺ τῶν ἀξιολογικῶν μας δεδομένων. Πειθόμεθα τότε πλήρως ὅτι, ἐνῶ κατώτεραι τινες ἀξίαι, λόγῳ τῆς προσβαλλούσης ταύτης ἀρνητικότητας, ἐτύγγανον τῆς ἀπολύτου ἡμῶν προτιμήσεως (ἢ δὲ βίωσίς των συνοδεύετο ὑπὸ ζωηροῦ συναισθήματος ὑποχρεώσεως), αἱ αὐταὶ ἀξίαι μετὰ τὴν ἄρσιν τῆς ἀρνητικότητας, διατιμώμεναι πλέον συμφώνως πρὸς τὴν θέσιν, τὴν ὁποίαν κατέχουσιν ἐν τῇ ἱεραρχικῇ διαβαθμίσει τοῦ ἀξιολογικοῦ κῆσμου, παύουσι ν' ἀποτελῶσι τὸ εὐγενέστερον ἀντικείμενον τῶν ἠθικῶν μας ἐπιδιώξεων καὶ προσπαθειῶν. Διὰ τοῦτο ἐνῶ ὁ φόβος κρίνεται γενικῶς ὡς τὸ βαρύτερον τῶν ἐγκλημάτων, ἀντιθέτως ὁ σεβασμὸς τῆς ζωῆς τοῦ πλησίον μας δὲν ἀποτελεῖ βεβαίως τὸ ὑψιστον τῶν ἠθικῶν μας κατορθωμάτων. Ὅσον δηλαδὴ στοιχειωδέστερα εἶναι μία ἀξία, καθ' ἧς ἁμαρτάνομεν, τόσον βιαιότερα ἀποβαίνει ἢ κατ' αὐτῆς προσβολή· καθὼς ἐξ ἄλλου ἢ διαγωγὴ μας κρίνεται τοσοῦτον κατωτέρα, ὅσον αἱ ἐπιδιωκόμεναι ἀξίαι εὐρίσκονται ἐπὶ χαμηλοτέρου ἐπιπέδου, ἐμφανιζόμεθα δὲ οὐχὶ ὡς ἐλευθερωταὶ τῶν ἀξιῶν τούτων ἀπὸ τῆς ἀρνητικότητας, ἀλλ' ὡς οἱ ταπεινοὶ αὐτῶν δοῦλοι. Διαφέρει λοιπὸν οὐσιωδῶς, εἴαν ἐπιδιώκωμεν τὴν ἄρσιν τῆς περιβαλλούσης μίαν κατωτέραν ἀξίαν ἀρνητικότητας ἢ τοῦναντίον αὐτὴν ταύτην τὴν κατωτέραν ἀξίαν ἐν τῇ θετικῇ αὐτῆς μορφῇ. Τὸ νὰ προσφέρωμεν τροφήν εἰς τὸν πεινῶντα εἶναι βεβαίως σπουδαιότερον ἀπὸ τοῦ ν' ἀσχολώμεθα, ἀδιαφοροῦντες διὰ τὴν περιβίλλουσαν ἡμᾶς δυστυχίαν, εἰς τὰς ὡραίας τέχνας ἢ τὴν φιλοσοφίαν: ἢ καλλιέργεια ὅμως τοῦ ὡραίου καὶ ἢ φιλοσοφικὴ θεώρησις ἀξίζουσι πάντως περισσότερον τοῦ τρῶγειν καὶ πίνειν.

Διὰ τῆς τελευταίας φράσεως πολὺ ἀπέχομεν ἀπὸ τοῦ νὰ κακίσωμεν τὰς τόσον ἀθώας ἡδονάς, οἷαι εἶναι αἱ τοῦ τρῶγειν καὶ πίνειν. Στρεφόμενοι κατὰ παντὸς ἠθικολογικοῦ ἀσκητισμοῦ, θέτομεν ὡς ἰδεῶδες τὸν ὅλον ἄνθρωπον καὶ τὴν ὑπ' αὐτοῦ κατ' ἔντασιν καὶ ἔκτασιν βίωσιν ὅσον ἔνεστι εὐρυτέρου ἀριθμοῦ ἀξιῶν. Ἐὰν ὁ προσορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου ἦτο μονόπλευρος θὰ ἀπέβαινε ἢ πληθὺς τῶν ἀξιῶν κατὰ τόσας τάξεις καὶ διαβαθμίσεις ὅλως ἀνεξήγητος καὶ ἀδικαιολόγητος· ἀντιθέτως εἶναι αὕτη ἐνδεικτικὴ ὅτι οὐδὲν κώλυμα διὰ τὴν βίωσιν αὐτῶν κατὰ τὴν μεγίστην ἔντασιν καὶ ἔκτασιν ὑφίσταται. Τὸ πρᾶγμα ὅμως

ἀλλάσσει εὐθύς ὡς αἱ κατώτεροι ἀξίαι ἀποτελέσωσι τὸν μοναδικὸν σκοπὸν τοῦ ἀνθρώπου, παύση δὲ οὗτος, τυφλούμενος ὑπὸ τῶν κατωτέρων του ῥοπῶν, νὰ βλέπη τὰς ἀνωτέρας του ὑποχρεώσεις, τὰς ἀπορροεύσας ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς ὑποστάσεώς του ὡς πνευματικοῦ ὄντος. Ἡ διατίμησις αὕτη τῶν προτιμήσεων καὶ ἀξιολογικῶν βιώσεων, εἰς τὰς ὁποίας προβαίνει τὸ ἠθικὸν πρόσωπον, ἐξαρτᾶται ἀπολύτως ἐκ τοῦ ἠθους αὐτοῦ. Λέγοντες δὲ «ἠθος» ἐννοοῦμεν τὴν συνισταμένην τῶν ἐπὶ μέρους προτιμήσεων, τὸν γενικὸν δείκτην αὐτῶν, τὴν πνευματικότητα καὶ τὸ νοηματικὸν περιεχόμενον, τὸ ὁποῖον διὰ τῆς βιώσεως ἀνωτέρων ἀξιῶν, εἰσάγομεν καὶ εἰς αὐτὰς τὰς κατωτάτας ἡμῶν ῥοπὰς. Ἡ ἱεραρχία τῶν ἀξιῶν δὲν ἀποτελεῖται ἀπὸ μονάδας ἀνεξαρτήτων καὶ ξένων πρὸς ἀλλήλας ἐπὶ μέρους ἀξιῶν. Τοῦναντίον ἡ ὅλη ἱεραρχία ἀποτελεῖ μίαν ἐιότητα, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἡ ἀκτινοβολία τῶν ἀνωτάτων ἀξιῶν φθάνει μέχρι τῶν ἐσχάτων. Ἐν τῇ βίωσει τῶν τελευταίω συμπαρομαρτοῦσι καὶ αἱ ἀνώταται καὶ διὰ τούτων ἢ μᾶλλον διὰ τῆς ἀναφορᾶς πρὸς ταύτας δύνανται καὶ ἐκεῖνοι νὰ ἐξυψωθῶσι καὶ νὰ πληρωθῶσι νοήματος.

Εὐθύς λοιπὸν ὡς ἐξέλθωμεν ἐκ τοῦ πλαισίου τῆς ἐπιτακτικότητος γίνεται δῆλον τὸ κῦρος τῶν ἀξιωματῶν τῆς ἠθικῆς προτιμήσεως, ἐφ' οὗ βασίζεται οὐ μόνον ἡ ἠθική, ἀλλὰ πρωτίστως τὸ ἠθος τοῦ προσώπου. Εἰς τὴν ἱεραρχίαν τῶν ἀξιῶν ἀνταποκρίνεται ἡ ἱεραρχία τῶν ἀνθρωπίνων σκοπῶν καὶ ἐπιδιώξεων. Ἐὰν οἱ κατώτεροι σκοποὶ κατέχωσιν ὠρισμένην θέσιν ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἀνθρώπου, τὴν κατέχουσι πάντοτε ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἀνωτέρους τοιοῦτους καὶ ὑπὸ τούτων λαμβάνουσι τελικῶς τὴν δικαίωσίν των. Παρὰ πάντων τῶν ἀνθρώπων ἀξιοῦμεν κάποιον ἐπίπεδον ἠθους καὶ ὅπως προτάσσωσι τῶν κατωτέρων σκοπῶν τοὺς ἀνωτέρους: ἀντιλαμβανόμεθα δὲ σαφῶς ὡς ἀνηθικούς τοὺς ἀνθρώπους, οἵτινες ὅλως ἀντίθετον πρὸς τὴν ὑποχρέωσιν ταύτην διάγουσι βίον. Βεβαίως ὀφείλομεν ἐν τῇ κρίσει ταύτῃ τῶν ἀνθρώπων νὰ ἐξασκῶμεν πᾶσαν δυνατὴν ἐπιείκειαν. Τὸ ψυχοπνευματικὸν ἐπίπεδον τῆς καλλιιεργείας ἐνὸς ἀνθρώπου δέον ν' ἀποτελῇ πρωτίστως τὸν γνώμονα τῶν περὶ αὐτοῦ κρίσεών μας καὶ τῆς ἐπιεικείας μας, ἧτις ὀφείλει νὰ ἐλαττοῦται, ὅσον τὸ ἐπίπεδον τῆς καλλιιεργείας ἐνὸς ἀνθρώπου τυγχάνει ἀνώτερον. Ἄς μὴ λησμονῶμεν ὅμως καὶ

τοῦτο, ὅτι τὴν παιδείουσιν ἡμῶν δὲν ὀφείλομεν ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὸν ἑαυτὸν μας, ἀλλὰ περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον εἰς κάποιαν εὐνοιαν τῆς τύχης, ἢ ὅποια ἠθέλησε νὰ γεννηθῶμεν ὡς τέκνα εὐπόρων καὶ ὑγειῶν γονέων, ἐν περιβάλλοντι πεπολιτισμένῳ κλπ. Οὐδεὶς λοιπὸν λόγος νὰ ὑπερηφανευώμεθα διὰ τίποτε, ἔτι δ' ὀλιγώτερον νὰ περιφρονῶμεν οὐδένα. Ἄς μὴ λησμονῶμεν ὅμως πρωτίστως ὅτι ἡ ἀνωτερότης μας δὲν δημιουργεῖ ὑπὲρ ἡμῶν δικαιώματα, ἀλλὰ μόνον περισσοτέρας ὑποχρεώσεις, διότι «παντὶ ᾧ ἐδόθη πολὺ, πολὺ ζητηθήσεται παρ' αὐτοῦ καὶ ᾧ παρέθεντο πολὺ, περισσότερον αἰτήσουσιν αὐτοῦ» 4).

Ἡ ἐκλογή μεταξὺ ἀνωτερότητος καὶ ἐπιτακτικότητος.

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἐκτεθέντων προκύπτει ὅτι αἱ προτιμήσεις ἡμῶν διέπονται ὑπὸ δύο δεοντολογικῶν κριτηρίων συμπιπτόντων ἐν τῇ οὐσίᾳ των. Τὸ ἐν συνίσταται ἐν τῇ ὑπεροχῇ, ἣν ἐμφανίζει τὸ θετικὸν ἔναντι τοῦ ἀρνητικοῦ, τὸ δ' ἕτερον ἐν τῇ ὑπεροχῇ, ἣτις ἐνυπάρχει ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ συγκρίσει τοῦ ἀνωτέρου πρὸς τὸ κατώτερον. Ἐν τῇ πρώτῃ περιπτώσει παίζει τὸν ρόλον τοῦ ἀνωτέρου: τὸ εἶναι τῆς ἀξίας καὶ τὸ μὴ εἶναι τῆς ἀπαξίας ἔναντι τοῦ μὴ εἶναι τῆς ἀξίας ἢ τοῦ εἶναι τῆς ἀπαξίας. Μία τρίτη ἀξία, ἢ ὅποια δὲν θὰ εὕρισκετο εἰς σχέσιν πρὸς τὴν ὑφισταμένην ταύτην τάσιν μεταξὺ τοῦ εἶναι καὶ τοῦ μὴ εἶναι μιᾶς ὀρισμένης ἀξίας ἢ ἀπαξίας, δὲν θὰ ἠδύνατο ν' ἀποτελέσῃ τὴν λύσιν τοῦ ὑπάρχοντος διλήμματος· τὸναντίον μάλιστα ἡ προτιμήσις τῆς θὰ ἀπέβαινε μία ἀπλῆ ὑπεκφυγὴ ἐκ τῆς προβληματικότητος τῆς συγκεκριμένης περιπτώσεως. Θὰ ἦτο λοιπὸν παραλογισμὸς—εἰς τὸν ὅποιον ὅμως συνηθέστατα ὑποπίπτομεν—ν' ἀναζητήσωμεν τὴν λύσιν ἐνὸς ἠθικοῦ προβλήματος στρεφόμενοι πρὸς μίαν ἀξίαν ὅλως ἄσχετον πρὸς τὸ τεθὲν πρόβλημα.

Τὸ ζήτημα μεταβάλλεται, ὅταν ἡ ὑφισταμένη ἀρνητικότης προσβάλλῃ συγχρόνως περισσοτέρας ἀξίας διαφόρου ἱεραρχικοῦ ὕψους, ὅποτε ἡ ἐκλογή ἡμῶν δύναται ὑπὸ ὀρισμένης συνθήκας ν' ἀποβῇ δυσχερεστάτη. Ὄταν δηλαδή ἡ ἐπιτακτικότης διαφόρων ἀξιῶν ὀφείλεται εἰς ἀνεξάρτητα ἀπ' ἀλλήλων αἷτια, τότε τίθεται τὸ πρόβλημα τῆς

4) Κατὰ Λουκᾶν ιβ' 48—59.